

BONDE OG FISKER

Lidt om det middelalderlige sildefiskeri og dets udøvere

Af

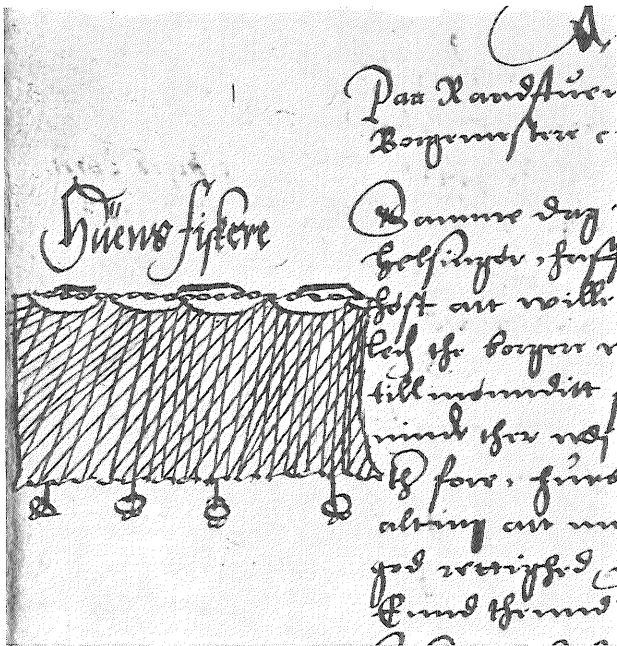
BJARNE STOKLUND

I 1945 bragte Handels- og Søfartsmuseets årbog en oversigt over skånemarkedets historie og udvikling af mag. art. Paul-Erik Hansen. Der tegnes heri et levende billede af dette vigtige kapitel af Danmarks økonomiske historie på grundlag af den nyere forsknings resultater. Det betones med Curt Weibull, at sildefiskeriet var det afgørende grundlag for de store markeder, som blev holdt ved Skanør og Falsterbo fra omkring 1200 til de i løbet af 1500-årene tabte deres betydning, og det fremhæves, at mens handelen domineredes af købmænd fra hansestæderne, så var selve fiskeriet den meste tid på danske hænder, selv om også tyske fiskere deltog. I en sådan oversigt kommer dog handelen uvilkårligt til at stå i første række, mens fiskeriet bliver lidt stedmoderligt behandlet. Historikerne vil i deres studier over skånemarkedet først og fremmest koncentrere sig om dets handelshistoriske og nationaløkonomiske betydning. Etnologen, som møder med andre forudsætninger og med en anden problemstilling, vil derimod rette sin opmærksomhed mod selve fiskeriet og spørge: Hvorledes foregik dette sildefiskeri? Hvilken teknik anvendtes, og hvorledes var det organiseret? Hvem var fiskerne? Hvor kom de fra, og hvorledes var deres erhvervs-mæssige og sociale stilling?

Det er vanskeligt at besvare disse spørgsmål med nogenlunde sikkerhed. Materialet er tyndt og meget spredt, ja savnes næsten helt fra sildefiskeriets egentlige storhedstid. Først henimod periodens slutning kan en og anden oplysning findes, snart her og snart der, og man kan begynde at lægge brudstykkerne sammen til et mønster. Denne lille artikel prætenderer ikke at give ende-

ligt svar på de opstillede spørgsmål, men skal blot søge at sammenstille nogle spredte oplysninger og kaste strejfflys over det interessante problemkompleks. Den vil i hovedsagen holde sig til spørgsmålet om den erhvervskulturelle baggrund, og da navnlig forbindelsen mellem landbruget og fiskeriet, men indledningsvis vil det være nødvendigt at skitsere, hvorledes selve fiskeriet foregik.

De såkaldte „motbøger“ – reglementer for sildemarkederne – som er bevaret i flere redaktioner fra Skanør-Falsterbo, Dragør, Landskrona og Malmø¹, giver ikke så få oplysninger om fiskeriteknikken. Det anvendte redskab er sildegarnet, som stort set synes at have holdt sig uændret op til vor tid. Garnene er af rektangulær form og anbringes lodret i vandet ved hjælp af flod på oversimen og synk på undersimen. Flere garn bliver lænket sammen under fiskeriet. De kan anvendes enten som sættegarn eller drivgarn. Sættegarnene forankres til bunden med sten eller ankre, og deres position angives af vagere. Sættegarnsfiskerne skal sejle ud om dagen „på standende garn“, og de skal vende hjem inden mørkets frembrud. Det er dem endvidere forbudt at sejle ud uden at have garn med i båden, med mindre de kan bevise, at deres garn allerede er sat ud. Disse bestemmelser i motbøgerne skal formodentlig hindre, at man ulovligt røgter andre fiskeres sildegarn. Når der fiskes med drivgarn, er den ene ende af garnet eller garnlænken fastgjort til en stor vager, mens den anden ende er fortøjet til fiskebåden, som sammen med garnet driver for vind og strøm under fiskeriet, der foregår i nattetimerne. Drivgarnsfiskerne kaldes i motbøgerne for „vragere“, drivere (jfr. ordet vrage), en betegnelse, som har holdt sig op til nutiden blandt de bornholmske sildefiskere. Et lille indtryk af de problemer, der kunne være forbundet med denne form for fiskeri, får man i Frederik II.s søret fra 1561, hvor det hedder: „Er det for os beklaget, hvorledes mange fiskere, udi sildefiskendet besynderligen, om nattetide af skib og store skuder udi Øresund — — — oversejles og dermed mister både liv og fiskeredskab“. Det pålægges derfor alle skippere, at de i det farvand, „der som for de fiskere, som kaldes vragere, almindelig drift er, skal herimellem ikke sejle om nattetide fra Skt. Bartholomæi

Randtegning af et sildegarn i Helsingørs tingbog 1569, anbragt ud for en sag om fiskeriet ved Hven. Det tegnede garn er en såkaldt *sildenævring*, som er typisk for Øresund, og som adskiller sig noget fra Storebæltets *hankegarn* og de bornholmske *manser*. – Fot. Dansk Folkemuseum.

apostoli og til Skt. Dionysii episcopi dag² – d. v. s. fra 24. aug. til 9. okt., som var det tidsrum, i hvilket skånemarkedet og de store sildefiskerier fandt sted. Begge kategorier af fiskere nævnes i øvrigt i Christian II.s købstadslov fra 1521: „Alle som ville fiske i Øresund om sommer og høst, de skulle holde dem efter gammel sædvane, sætte deres garn for ankere og stene, som bundsætning haver været fra arildstid, og de, som drive ville vragledes, skulle drive efter som gammel sædvane været haver –“³.

Sildefiskerne var organiseret i „selskaber“, hvis ledere, „styr-mændene“, havde pligt til at løse et fisketegn hos toldereren på markedet. Motbøgerne nævner intet om størrelsen af disse selskaber, men den lybske foged på Falsterbo omtaler danske fiske-skuder bemanded med 6 mand⁴. Andetsteds tales om „5 karle

på hver båd⁵, og på nogle Wismar-skuder var der 4 mands besætning⁶. Selskaberne synes således at have været af samme størrelsesorden som dem, der fiskede i det 19. årh. — almindeligvis på 4–6 mand. Motbøgernes forskrifter synes at vise, at fiskerne på markedet sædvanligvis frit har solgt deres fisk til opkøberne. Dog tyder nogle oplysninger i den lybske fogeds bog⁷ samt nogle bestemmelser i Dragør-motbogen⁸ på, at der også kunne eksistere et kontraktforhold mellem fisker og købmand. Det er dog ikke muligt at sige noget nærmere om karakteren af sådanne forbindelser, ligesom det heller ikke fremgår, om der er tale om danske eller tyske fiskere. De sidste synes at have været talrige på Dragør-lejet.

Det middelalderlige sildefiskeri var et udpræget kystfiskeri, som blev drevet fra baser i land, de såkaldte *fiskelejer*. På fiskelejerne havde fiskerne deres boder, hvor de spiste og overnattede i sildetiden, og stejlepladser, hvor garnene tørredes og bødedes. Resten af året lå lejerne øde og ubeboede hen, og de må derfor ikke forveksles med en senere tids *fiskerlejer*, der er beboet hele året rundt af en befolkning, som udelukkende ernærer sig af fiskeri.

Ved Skanør og Falsterbo fandtes en lang række sæsonfiskelejer langs forstranden uden for de tyske købmænds „fed“. Fiskere fra samme by eller samme egn havde ofte deres boder liggende samlet på markedsområdet. Kong Eriks motbog påbyder, at „alle tyske fiskere lægge deres skuder tilsammen og alle danske fiskere deres skuder sammen, så at de tyske fiskere skulle ej ligge blandt mønbo, lollandske, falsterbo, skelskørske eller på Knæet blandt dem af Køge eller dem af Helsingborg eller hveden de ere af riget“⁹. Denne bestemmelse, som antagelig er udsprunget af stridigheder mellem danske og tyske fiskere i disse urolige år, afspejler opdelingen i fiskelejer og giver samtidig et fingerpeg om, hvorfra de danske fiskeres hovedmasse kom. Denne antydning bekræftes af materialet fra 1500-årenes første halvdel, hvor oplysningerne flyder så rigeligt, at det er muligt at sige noget nærmere om de enkelte fiskelejer og deres brugere. Hovedkilden er en fortegnelse over afgiften af fiskeboderne ved Falsterbo i toldregnskabet fra 1494¹⁰. Her nævnes Stege leje med 149 boder,

Stubbekøbing leje med 66 boder, Nykøbing leje med 31 boder, Århus leje med 44 boder og Sjællandsfar leje ligeledes med 44 boder. Listen indledes med 98 navne under overskriften „Bodhæ penninghæ aff Uglæ“. Schäfer opfatter denne overskrift som gældende for hele bodeafgiftslisten, men den er snarere sideordnet de følgende overskrifter for de navngivne fiskelejer. Uglen er en lokalitet sydvest for det lybske fed, og her har åbenbart fiskere fra områder uden egne fiskelejer haft deres tilholdssted. Her skal vi bl. a. søge fiskerne fra Warnemünde, der nævnes i en beskrivelse af det rostockske feds grænser i 1494. Dette fed strækker sig „siden swo langk, som Lubeske fytt recker tiill Ugelen, som the Wernemynner fiskere pley at ligge, som thet Lubeske fytt wender“¹¹. For Århus lejets vedkommende har vi bevaret en angivelse af de nøjagtige dimensioner. Det måler mod øst 110, mod vest 114, mod syd 192 og mod nord 199½ alen¹². Lejerne syd for Århus lejet har haft omtrent samme udstrækning i retningen øst-vest. Det hedder om dem, at de strækker sig „op i landet i sin bredde lige ved Årslejet og ud i stranden til den yderste revle“ eller „fra de tyske kors til den yderste revle“. Om de øvrige lejers størrelse kan man i øvrigt kun skønne på grundlag af antallet af boder i 1494.

Der synes i begyndelsen af 1500-årene at være en tilbøjelighed, navnlig blandt købstæderne, til at sikre sig brev på særlige, afgrænsede fiskelejer. Således foregår der i disse år øjensynlig en opdeling af det gamle Sjællandsfar leje. I 1500 får borgerne i Vordingborg brev på en „kronens grund ved Falsterbo“, „som de selv og ingen anden uden deres minde må ligge på, når de Falsterbo søgende vorder i skånefisket“. Det angives at ligge syd for og grænse op til Århus lejet¹³. I 1561 finder vi imidlertid her et fiskeleje, kaldet Jungshoved leje. Dette år får bønderne under Jungshoved slot fornyet bekræftelse på deres fiskeleje på Falsterbo, hvilket strækker sig fra Præstø leje til Års leje og fra de tyske kors til den yderste revle, idet de breve, de havde på lejet, var bortkomne¹⁴. Det nævnte Præstø leje var blevet overdraget denne by i 1499¹⁵. 1526 fik borgerne i Svendborg brev på et „fed og fiskeleje på Falsterbo“, som angives at ligge næst østen for Københavns leje og norden for ærkebispens og Kalund-

borgs leje¹⁶. Det er ikke muligt at sige noget nærmere om, hvor de fiskelejer, som dette brev omtaler, skal placeres. Det samme gælder et leje, som omtales i 1560, og som frembyder ganske særlig interesse. Dette år udstedes et brev for bønderne på Falster på et fiskeleje på Falsterbo, kaldet Falsters bondeleje, som de nu selv har i værge, mod sædvanlig afgift; de har nemlig berettet, at de og deres forfædre i lang tid har haft dette fiskeleje, men at de breve, som de havde derpå var brændt hos den mand, som havde dem til opbevaring¹⁷. Dette fiskeleje skiller sig sammen med Jungshoved-lejet ud fra de øvrige ved at være bondeleje og ikke købstadsleje.

Toldregnskabet fra 1494 har en liste på 168 fiskere, der betaler afgift af boder på Hoben, en flad ø uden for Skanør, og endvidere en liste på 11 navne, der betaler „bode penninghe af Høøb“. Det er uklart, om dette sidste er en anden lokalitet eller, som Schäfer mener, en særlig del af Hoben. Afgrænsede fiskelejer, navngivet efter fiskernes hjemsted, omtaler toldregnskabet ikke fra denne del af skånemarkedets område. Fra ældre tid kendes kun et enkelt sådant leje, „Næstwithe legghe“, der omtales i 1353¹⁸. 1562 får borgerne i Sønderborg og borgerne i Flensborg tilladelse til at benytte nogle fiskeboder i Skanør, men der nævnes ikke noget om, at de har egne, afgrænsede fiskelejer¹⁹.

Toldregnskabet indeholder endnu en vigtig kilde til belysning af sildefiskernes geografiske rekrutering: En liste over folk, til hvem der er udstedt „vragertegn“ på Skanør. Rent sprogligt kan disse „vragere“ både være de folk, der sorterer sildene, og drivgarnsfiskere. Schäfer, som ikke har medtaget listen i sin udgave af toldregnskabet, har valgt den første tolkning. Der er imidlertid ingen tvivl om, at det her drejer sig om fisketegn, og at der med vragere menes drivgarnsfiskere. Listen omfatter 95 fiskere, hvoraf en del er anført med hjemsted. Desværre mangler dette i den tilsvarende liste fra Falsterbo, som omfatter 38 fiskere. De stedfæstede drivgarnsfiskere fordeler sig således: Af byboerne er de 9 fra Stege, 1 fra Østerborg (den nuv. landsby Borre på Møn), 5 fra Skelskør, 1 fra Kerteminde, 1 fra Nyborg, 2 fra Svendborg, 3 fra Fåborg, 3 fra Grenå, 1 fra Sønderborg,

1 fra Flensborg og 4 fra Trelleborg. De følgende må derimod antages at tilhøre landbefolkningen: 12 fra Lolland, 1 fra Møn, 1 fra Stevns, 4 fra Bogø og 1 fra Agersø. 3 angives at være fra Fyn og 1 fra Jylland.

Sammenstiller man nu de anførte oplysninger om fiskere og fiskelejer på skånemarkedet, ser man tydeligt, at den geografiske rekruterings tyngdepunkt ligger i et område, der udgøres af Syd-sjælland, Møn, Lolland-Falster og de omgivende småøer. Tydeligst træder det frem for landbefolkningens vedkommende, men også borgerne kom for største delen herfra. Købstædernes trivsel i dette område hang nær sammen med sildefiskeriets lunefulde op- og nedgang. Et morsomt glimt af dets betydning får man i et brev af 2. aug. 1515²⁰. En flåde på 40 skibe og fiskeskuder fra Stege, Stubbekøbing og Nykøbing (netop de tre byer, som har egne fiskelejer ved Falsterbo i 1494!) lå da parat for på lensmandens bud at føre markgrevinde Elisabeth af Brandenburgs følge og udrustning over Østersøen. På dette tidspunkt havde flåden allerede ligget og ventet forgæves i 3 uger, og utålmodigheden steg fra dag til dag, således at lensmanden på Nykøbing slot så sig nødsaget til at underrette kongen om den vanskelige situation. Årsagen til den voksende uro var, at en af årets vigtigste begivenheder nærmede sig: høstfisket stod for døren, og ved den lange venten blev skipperne hindret i deres fiskeri. At udvandringen fra en by som Stege har været ret omfattende i høstfisketiden får man et indtryk af i 1543, da byen søger at undgå indkvartering af landsknægte, thi „borgerne formår ikke at holde dem, da største parten er på Falsterbo og andetsteds om deres næring“²¹. Det tydeligste indtryk af den rolle, fiskeriet spillede for Steges økonomi, får man dog, da silden hen mod århundredets slutning svigter. 1582 får borgerne eftergivet deres skatterestancer, og byskatten nedsættes fra 175 til 100 mk., fordi de „have underdanigst ladet give os til kende, hvorledes deres by, siden fiskende hos dennem er afslagen, skal være fast forringet og forarmet, så at udi den sted tilforn samme steds haver været ved 500 vederhæftige, bosiddendis og formuendis borgere, skal de nu være meget ringere og mesten forarmet“²². Det svigtende fiskeri bliver således, om ikke den

eneste, så dog en meget væsentlig årsag til byens nedgang i det 17. århundrede.

Landbefolkningen har vi hidtil mødt dels som brugere af Falsters bondeleje og Jungshoved leje, dels som drivgarnsfiskere fra Stevns, Lolland, Møn, Bogø og Agersø. Flere citater fra breve o. l. kan supplere dette billede. I 1528 tales om mønboer, der besøger sildefiskeriet i Skåne²³. I Nykøbing lensregnskab for 1546-47 nævnes „ømænd og andre tjenere her i landet, som løber til Skåne“²⁴, og 1576 omtales „bønder i Nykøbing len, der besøger sildefiskeriet i Skåne“²⁵. I et brev fra 1516 gives tilladelse til, „at forskrevne vore kære undersåtter, bønderne udi Lolland, må fare til fiskeriet udi Øresund og andetsteds, som de pleje at gøre“²⁶.

Som det fremgår af dette brev foregik sildefiskeriet, i hvert fald i begyndelsen af 1500-årene, ikke udelukkende i direkte tilknytning til selve skånemarkedet. Foruden Skanør og Falsterbo fandtes der en række andre fiskelejer, ikke mindst i Skåne, hvilket forklarer, hvorfor vi møder så få skånske fiskere på selve skånemarkedet. I 1537 nævnes følgende fiskelejer i dette område: Falsterbo, Landskrona, Hven, Barsebæk, Dragør, „Elboghøen“ (Malmø), Skanør, Skåre, Trelleborg, Abbekås, Kåseberga og Simrishamn²⁷. 1551 udnævnes Anders Knudsen af København til tolder over fiskelejerne Falsterbo, Skanør, Malmø, Landskrona, Skåre, Trelleborg, Ystad, Simrishamn, Kåseberga, Abbekås og de små fiskelejer derimellem²⁸. Også i det område, som vi her har koncentreret opmærksomheden om, fandtes der en del større og mindre fiskelejer. I Christian II.s brev til købstæderne i Sjælland 1/7 1514 hedder det således: „Bekære de (d. v. s. borgmestre og rådmænd i købstæderne), at tyske og udlændiske besøge ulovlige fiskelejer og ligge der at salte blodig sild, som er på Møn, Lolland, Falster og Stevns herred“²⁹.

Blandt de mere betydelige af disse fiskelejer må nævnes lejet på Lollands albue ved Nakskov fjord, som har fået en ganske særlig interesse på grund af de resultatrige arkæologiske undersøgelser, som er blevet foretaget der i de senere år. Disse udgravninger vil være læserne af nærværende årbog bekendt fra en artikel af Marius Hansen i 1953. For Falsters vedkommende

Kort over deltagelsen i fiskeriet ved Skanør og Falsterbo. – *Udfyldt cirkel* = købstæder med egne fiskelejer ved Skanør eller Falsterbo. *Ring* = andre købstæder, som har deltaget i fiskeriet. *Skraveret område* = de egne, hvorfra hovedparten af de deltagende bønder kom.

omtaler Nykøbing lensregnskab fra 1546–47, at „toldsild af nogle små fiskelejer ved landet“ er „uvisse rente“, men der nævnes ikke, hvilke lokaliteter det drejer sig om. Derimod har Stege lensregnskab for 1543–44 en specificeret liste over bodeafgift af 11 fiskelejer i dette len³⁰. Afgiftens størrelse på de enkelte lejer varierer fra 15 sk. til 21 mk. 3 sk. Den største afgift betales af det ikke lokaliserede fiskeleje, Padekær, mens den næststørste afgift kommer fra Brøndehøje leje. Denne lokalitet er nu helt forsvundet, idet den sidste rest af lejet – 3 boder – forsvandt under „den store flod og guds vejrlig 1625“³¹. Samme skæbne ramte ved denne lejlighed Ådermose fiskeleje, som vel er identisk med lensregnskabets Svensmarke Ådermose og Hjelms Ådermose. Brøndehøje leje lå på Møns sydøstligste punkt, hvor fundne rester af sildetønder angiver dets omtrentlige beliggenhed. Foruden fiskere har også kræmmere haft deres boder her. I lensregnskabet 1543–44 optræder en post, der kaldes „penge, som jeg finge af de kræmmere på Brøndehøje“. Der nævnes 5 borgere: 2 fra Præstø, 2 fra Næstved samt Wyllom Karyck, hvis hjemsted ikke er anført. På Brøndehøje residerede „kongelig majestæts tolder og salter“, der omtales første gang 1541³². Af breve fra de følgende årtier fremgår det, at han skulle varetage de kongelige interesser både på „Brøndehøje og de andre sildefiskelejer under Mønsland“³³. Foruden told af den handel, der fandt sted på fiskelejerne, skulle han oppebære åresild af fiskerne.

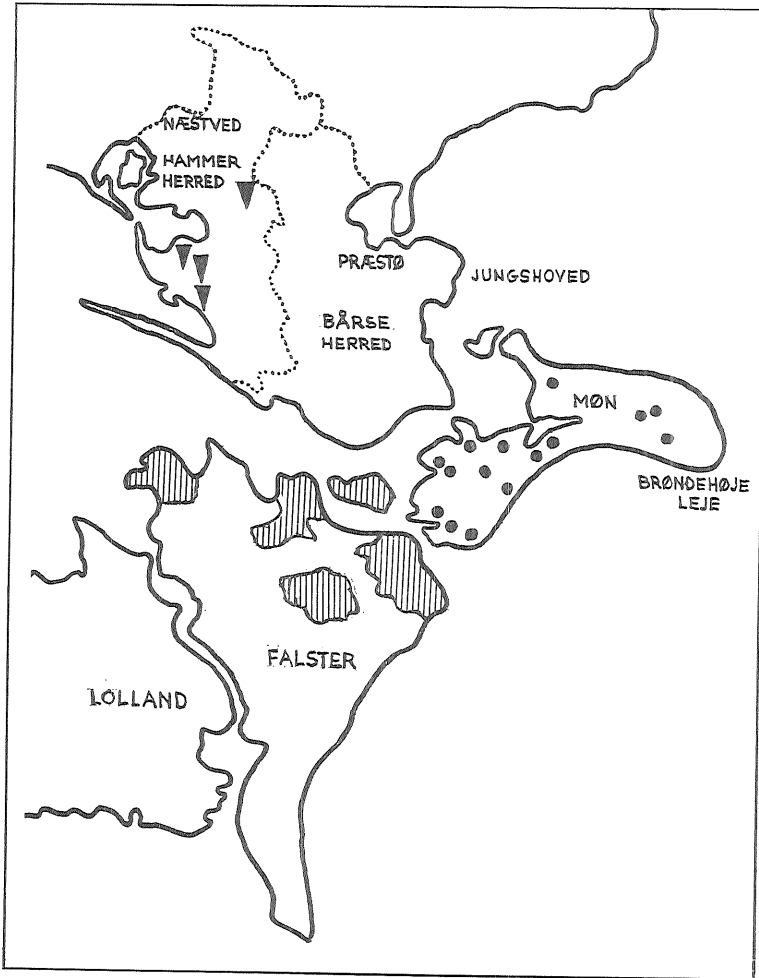
Begrebet åresild synes ikke at forekomme i det ældre materiale fra Skanør og Falsterbo. Det ældste, hidtil fremdragne belæg på denne afgift er et brev fra kong Hans til biskop Niels Skave af Roskilde i 1499³⁴. Kongen tilstår heri bispen ret til åresild og bodepenge af hans egne tjenere, som fisker på lejerne ved domkirkens ejendomme på Sjælland og Møn. Åresilden er altså en afgift til kronen, og den må lige som afgiften af fiskeboderne være begrundet med kongens ret til forstranden overalt ved de danske kyster. I det nævnte brev fra 1541 overdrages Stege len til Anders Bille, „at nyde uden al afgift og borgelejehold, undtagen kronens ret på fiskelejerne over alt Møn, som er 4 ol sild af hver åre, hvilket er samtykt for kongekøb“. Denne mærkelige vending kunne tyde på, at åresilden betragtedes som en fikseret

form for „kongekøb“ eller „kongskøb“, som det almindeligvis kaldes. Kongskøbet – den kongelige forkøbsret, der i praksis kommer til at virke som en beskatning af fiskeriet – nævnes ofte både fra Limfjorden og fra Øresund. De kongelige opkøb på Dragør-lejet blev varetaget af fogeden på Københavns slot. Hans regnskab for året 1518 er bevaret, og det fremgår heraf, at den pris, der blev givet for silden ved kongskøb kun var knap halvdelen af den pris, der måtte gives ved almindeligt „købmandskøb“³⁵. Der er da også flere eksempler på, at fiskerne har søgt at unddrage sig kongskøbet. Det mest udviklede kongelige afgiftssystem møder vi på de bohuslenske sildelejer i 1500-årenes sidste halvdel. Her skal fiskeren erlægge 4 ol sild af hver åre af den første sild, der fanges, hvorefter han modtager et tegn som kvittering. Endvidere skal han, ligeledes af den første sild han fanger, sælge kongens tolder en båd sild efter slig værd, som gammel sædvane og brug har været, og endelig har tolderen ret til „første køb på alle fiskelejerne“ og skal derfor betale så meget, „som billigt og ret kan være“³⁶. I Bohuslen optræder altså kongskøbet side om side med åresilden, og problemet om denne afgifts oprindelse må derfor indtil videre lades uløst.

Af en noget anden karakter er den afgift, der almindeligvis kaldes „bådesild“. Den optræder første gang i Roskildebispens jordebog fra ca. 1370 under betegnelsen „skuthesyld“³⁷. Den opkræves i Flakkebjerg, Hammer og Bårse herreder, på Møn samt i København og Nykøbing Sj. med 1 tønne sild af hver fiskeskude. 1409 opkræver kongen bådesild af hver Nysted-skude, „som til sildefiske farer“, ligeledes med 1 tønne af hver³⁸. I første halvdel af 1500-årene er den almindelige sats derimod 1/2 tønne sild af hver skude, og afgiften afvikles de fleste steder i løbet af dette århundrede, måske på grund fiskeriets svigten. 1540 fritages de Stege-borgere, der fisker ved Falsterbo, for at give „1/2 tønne saltet sild af hver båd over deres rette konningskøb“, „al den stund, de som andre udgive den blodige sild“³⁹. 1556 gives den samme frihed til de Stege-borgere, der fisker i lokale farvande⁴⁰. To år før, i 1554, havde Skelskør-borgere, som fiskede ved Møn, besværet sig over den halve tønne sild, de skulle udgive dér om høsten foruden den sædvanlige åresild. Også de

får bådesilden eftergivet⁴¹. I et brev fra 1576 hedder det, at bønderne i Nykøbing len, som deltager i fiskeriet i Skåne, og som svarer den sædvanlige told og åresild til tolderen i Falsterbo, indtil videre skal være fri for at svare den afgift, de desuden måtte betale på Nykøbing slot ved deres hjemkomst, nemlig $\frac{1}{2}$ tønde sild af hver skude og 1 fjerdingkar af hver 4-årsers båd, da sådant ikke mere er skik andre steder⁴². Skønt der er en del uklare punkter i de anførte oplysninger om bådesilden, fremgår det dog, at den ikke som åresilden erlægges med friskfanget sild, men derimod i tilberedt stand, nedsaltet i tønder, og afgiften betales ikke på fiskelejet, men efter hjemkomsten fra fiskeriet til godsherren eller kronen.

Roskildebispens jordebog nævner foruden bådesild også „sildetiende“. Nogle steder anføres det, hvilke sogne der betaler silde-tiende, men for Sydsjællands og Møns vedkommende er oplysningerne meget summariske. Efter registret over Hammer og Bårse herreder står: „Enhver, der har et skib, som kaldes „fiske-scutæ“, giver efter Mikkelsdag 1 tønde høstsild og 1 sk. grot. Hertil kommer sildetiende, som beløber sig til 10 mk. sølv“. I afsnittet om „exactio Brode“ (Holsteinsborg) er noteret: „Penge af sildetienden, for tiden 9 sk. grot“ og „Hvert skib, som kaldes „scutæ“, giver 1 tønde sild“. I fortegnelsen over biskopstiende på Møn står: „Om sildetiende, i alt ca. 10 mk. sølv“ samt „Om de sild, som kaldes „skuthesyld““. Ved denne sidste post er værdien ikke angivet. Sildetienden synes i Sydsjælland og på Møn at være blevet erlagt i penge, mens bådesilden er betalt i naturalier. I Smørum og Tune herreder mellem Køge og København blev også tienden erlagt i naturalier. Her anfører jordebogen for hvert sogn, hvor mange ol sild der skal betales i sildetiende. På samme måde blev i 1346 afgiften til præsteskabet af sildefiskeriet på Öland erlagt i naturalier, hvilket var fastsat til 1 ol sild af hvert „manzsætæ“, d. v. s. 2 sildegarn⁴³. I Danmark er det oprindelige formodentlig, at sildetienden betales i naturalier, men i visse egne har man foretrukket at omregne den til et beløb i rede penge. At afgiften også i Danmark har været pålignet sildegarnene synes at fremgå af et senmiddelalderligt regnskab over kirkens indtægter af sognene på Falster⁴⁴. Under „præsternes rente og red-

Bådesild og sildetiende på Sydsjælland, Møn og Falster omkring 1500.
 De runde signaturer viser landsbyer, hvor der betales bådesild ifølge bådesildlisten fra Møn. De trekantede markerer landsbyer, hvor der betales bådesild ifølge Skovkloster-regnskaberne. I de skraverede sogne nævnes sildetiende i fortegnelsen over præsternes indkomster på Falster.

sel“ nævnes i Åstrup sogn: „Af sildegarn til fiskendet 2 mk. og stundom mere efter tidens lejlighed“, i Falkerslev sogn: „8 sk. af sildegarn og stundom mere“, i Gundslev sogn: „18 sk af sildegarn“ og i Vålse sogn: „2½ mk. for sildegarn“. Der må her være tale om sildetiende, som betales efter antallet af sildegarn og erlægges i rede penge. Formodentlig har afgiften været opkrævet i flere sogne end dem, der her er nævnt, blot har man glemte at medtage den i fortegnelsen. Registret viser nemlig også på andre punkter en tydelig inkonsekvens med hensyn til, hvilke poster der er medtaget under de enkelte sogne. De tre af de nævnte sogne ligger ved kysten, men også et indlandssogn som Falkerslev betaler afgift af sildegarn, omend beløbet ikke er særlig stort. Muligvis er det den samme afgift, der i fortegnelsen over præsterenten på Bogø kaldes „Skone tiend“, og som dér beløber sig til 8 sk.; dog forekommer det noget mærkeligt, at denne afgift betales ved påsketid. I øvrigt skulle de Bogø mænd yderligere i biskopsgave udrede en tønne spegesild om året.

I enkelte tilfælde gør bevarede regnskaber over afgifter af sildefiskeriet det muligt at komme nærmere ind på livet af de folk, der deltog i fiskeriet. Et par eksempler herpå skal gives. Fra et år mellem 1513 og 1533 er der bevaret et specificeret regnskab over den sild, som kronens tjenere på Møn skulle give til bådesild⁴⁵. Følgende personer erlægges hver ½ tønne sild (navnene gengives med regnskabets stavemåde, mens stednavnene er normaliseret): Lassæ Lawæ, Matis Stwb og Iøsop i Ålebæk; Mortind Grattæ i Østerborg (Borre); Lassæ Porssæ og Iens Hansen i Busemarke; Matis Pelle i Svensmarke; Iens Massen og Iens Tolssen i Æbelnæs; Mickil i Koster; Iens Kragh i Tjørnemark; Iens Iudæ i Bissinge; Per Ross, Iens Hindssæ og Iens Henrickssen i Frænderup; Mickil Perssen i Hårbølle; Andhres Perssen, Matis Billæ, Mortind Madssen og Hans Hiort i Damme samt Oloff Orm i Vindebæk. De følgende erlægges hver 1 fjerdingkar sild: Mickil Galind i Røddinge, Iens Nielsen i Sprove og Iens Massen i Hovedskov. De tre sidste har antagelig fisket med mindre fartøjer, svarende til de 4-årers både fra Nykøbing len, som i 1576 også kunne nøjes med at erlægge 1 fjer-

dingkar sild, mens de noget større fartøjer, skuderne, betalte $\frac{1}{2}$ tønne sild. De 24 skude- og bådejere, som listen omfatter, kommer fra landsbyer spredt over hele Møn; ofte er de bosat så langt fra kysten, som det overhovedet er muligt på Møn. Der kan derfor ikke være tvivl om, at disse folk ikke blot er fiskere, men også bønder. Om en enkelt af dem, Mickil Galind fra Rød-dinge, kan det siges med nogenlunde sikkerhed, at han er gård-bruger, da han utvivlsomt er identisk med en mand af samme navn og fra samme by, som optræder i Stege lens jordebog 1543-44.

I Skovkloster-abbeden Jeips regnskaber fra midten af 1400-årene⁴⁶ optræder i flere tilfælde poster på $\frac{1}{2}$ tønne eller 1 fjerdingkar sild jævnsides med landgildeydelse i form af landbrugs-produkter. Satserne synes at vise, at det også her drejer sig om den såkaldte bådesild. De folk, som betaler denne afgift, er gård-brugere, hvilket tydeligt vil fremgå af nogle eksempler på deres samlede ydelser. I Køng har klosteret 2 fæstere, der i 1467 hver betaler 4 høns, 1 får, 1 gås, 2 pd. byg, 1 td. havre samt $\frac{1}{2}$ td. sild. I Sallerup i Køng sogn er der 17 fæstere, som i 1469 hver ud-reder: 1 gås, 1 får, 4 høns, 1 td. havre, 3 sk. grot samt 2 fjerdingkar sild. To af gårdene betaler dog $\frac{1}{2}$ td. sild, ligesom der også er mindre variationer i de andre poster fra gård til gård. I Kostræde nordligst i samme sogn betalte 7 gårde hver $\frac{1}{2}$ td. sild foruden afgifter af landbruget. De tre nævnte byer er ud-prægede kystbyer. Det gælder derimod ikke om Blangslev i Mogenstrup sogn, som ligger ca. 5 km fra Dybsø fjord. Også her betaler klosterets fæstere imidlertid bådesild. Deres ydelser består almindeligvis af 1 lam, 3-4 høns, 1 gås, 1-2 pd. byg, 1 td. havre samt $\frac{1}{2}$ td. eller 1 fjerd. sild.

I 1561 fik bønderne under Jungshoved slot som nævnt be-kræftelse på deres fiskeleje på Falsterbo, kaldet Jungshoved leje. Et sådant eget fiskeleje må forudsætte, at bønderne i dette om-råde i ganske betydelig grad har taget aktivt del i fiskeriet. Bag-grunden herfor gives samme år i et åbent brev til „bønderne ved strandsiden i Bårse herred“⁴⁷. Det hedder heri, at disse bønder „bor i en skarp og bar egn, så de ikke deraf kunne over-komme at svare deres rette landgilde“. Derfor må de i overens-

stemmelse med kong Christian III.s og tidligere kongers tilladelse „bruge sejlads og fiskeri, når der ikke er udstedt almindeligt forbud, og udføre stok, sten og deres eget hjemmefødte kvæg og derfor købe, hvad de have behov til deres huses ophold“. Det brev fra Christian III., der hentydes til, er fra 11. maj 1541⁴⁸: Bårse-bønderne har fremført, „hvorledes det er en såre „skrae“ ejendom, som de er udi boendes, så de have liden ager og eng at bruge, og derfor udi højbårne fyrstes kong Hans', vor kære farbrors, og udi andre vore forfædres, fremfarne konger udi Danmarks tide have altid været vant at bruge sejlads og fiskeri“. Denne ret er imidlertid blevet dem forment, „dennem storligen til skade og afbræk“. Derfor forbyder kongen nu nogen, hvem han end måtte være, at forhindre dem i at søge deres næring på havet. Disse ting gentages næsten ordret i et åbent brev af 25. juli 1595⁴⁹. For kystbefolkningen i Bårse herred har altså søhandel og fiskeri spillet så stor en rolle, at den ser sin eksistens truet, når mulighederne for at bjærge føden på søen indskrænkes. De små skuder er vel blevet anvendt skiftevis som fragtskibe og som fiskefartøjer, således at de er blevet effektivt udnyttet en større del af året.

En lignende kombination af fiskeri og søhandel finder vi også på Lolland-Falster og Møn, hvor bondehandelen blomstrer i det behandlede tidsrum. Direkte omtales denne forbindelse ikke, men der kan ikke herske nogen tvivl om, at de „bønder udi Lolland og Falster“, som „må sejle med deres skib eller skuder og udføre eller udskibe korn til Tyskland“ samt „sejle med øksne, heste og andre varer efter deres privilegiers lydelse“⁵⁰, er de samme som dem, der plejer at „fare til fiskeriet udi Øresund og andetsteds“. Nogen afgørende forskel mellem disse alsidige bønder og de jævne borgere i områdets købstæder, som ernærer sig af søhandel og sildefiskeri suppleret med lidt avlsbrug, har der næppe været, men i middelalderens sidste del træder de to grupper frem som alvorlige konkurrenter. Støttet af kronen søger købstæderne at sikre sig monopol på handelen. 1450 kundgjorde Christian I., at „da den menige almue og bønder, som bor og bygger på Møn, driver handel på Tyskland, så forbydes dette, da vor købstad Stege derved bliver særlig fornødret og for-

dærvet“⁵¹. Efter en noget skiftende politik, bl. a. markeret af forordninger i 1507 og 1516, var man et århundrede senere ikke nået videre, end at bøndernes søhandel stadig måtte tillades i betydeligt omfang. I et kongeligt brev af 10. august 1550 hedder det, at Stege-borgerne har beklaget sig over den forhindring, de har på deres næring og bjærgning ved, at bønderne på Møn må bruge sejlads og købmandskab med korn og deres hjemmefødte kvæg, som de udfører af landet og ind udi Tyskland. I et forsøg på at dele sol og vind lige mellem de to parter forordnes det, at bønderne vel må udføre korn og hjemmefødt kvæg og indføre humle, stål, salt „og hvis andet del, de behov have til deres eget huses ophold“, men deres sejlads begrænses til to tider på året, fra Mortensdag til Kyndelmisse og fra Philippi Jacobi dag til Vor Frue dag om høsten, og de forpligtes til at ind- og udskibe deres gods ved Stege⁵².

Vi har i det foregående opholdt os ved de folk, der ejede fiske-skuderne og udrustede dem til fangstrejserne, men det store høstfiskeri berørte en langt større del af befolkningen. Dette kommer tydeligt frem i nogle forordninger. I „Lollands vilkår“ fra 1446 hedder det: „Item skal ingen lejedreng fare til fiskes fra bonden, han tjener; hvilken det gør, har forbrudt de koste, han med sig til fiskes fører, og 3 mk. mod kongen og 3 mk. mod bonden, han tjente“⁵³. Christian II. vil i købstadsloven af 1521 ikke tilstede, „at nogen embedsmand i vore købstæder, være sig smede, skræddere, skomagere, tømmermænd, bryggere, bagere og murmestre, eller deres svende skulle eller må herefter om høsten fare til fiskeri og give da deres embede over, men skulle da såvel bruge deres embede som anden tid om året, dog må de rede ud med andre fiskere for deres penge“⁵⁴. I den samtidige landlov bestemmes det, at „peblinge og degne, som til skole gå, skulle ikke om høstfiskende give dem fra skolen, eller udi andre embeder, men skulle stedse blive ved skolen at lære, og ej tage dem anden løsagtighed for“⁵⁵.

Sildefisket synes at have været en feber, som greb hele befolkningen: tjenestedrengen lod sin husbond i stikken, peblingen rømte af skole, smeden kastede skødeskindet og skomageren løb fra sin læst. Hvad skulle alle disse folk af vidt forskelligt erhverv

på fiskelejerne? Hvad nytte kunne de gøre i fiskeriet? Forklaringen må søges i sildefiskeriets teknik og organisation. Fiskeri med sildegarn stiller relativt ringe krav til udøvernes tekniske kunnen og maritime indsigt. Sildefiskernes selskaber blev derfor heller ikke så fasttømrede og eksklusive sammenslutninger som visse andre fiskerlav. I sen tid blev de ofte etableret med en enkelt fangstsæson for øje og opløstes igen, når årets fiskeri var overstået. Noget lignende synes at have været tilfældet med de middelalderlige selskaber. Var blot een eller to nogenlunde erfarne folk, kunne man i øvrigt betjene sig af mere tilfældig arbejdskraft. De løse folk, som i middelalderen mødte op i sildesæsonen, har da også paralleller i senere tid. Typisk i så henseende er denne skildring af forholdene ved Storebælts kyster i 1875: „Der er således mange, som hele året igennem lever som daglejere eller i alt fald ikke kommer på søen undtagen netop om efteråret i sildefiskeriet, da de går i selskab med en mand, som ejer båd og redskab, og tager med ham uden at være så søvante, at de kan betroes at styre båden, men må gøre alting efter anvisning, og egentlig ikke gør anden tjeneste end hjælpe til at hale garnene ind og bære dem på land på strandengene for at tørre dem og i bådene igen“⁵⁶.

Det vigtigste element blandt sildefiskerne var dog selvfølgelig de skudeejende bønder, „farmændene“, som man kunne kalde dem med et udtryk, som dog sjældent ses anvendt i Danmark. Gruppen var såvel talmæssigt som med hensyn til geografisk udbredelse på retur i middelalderens sidste del. Desværre gør det sparsomme kildemateriale det ikke muligt at følge dette befolkningselement tilbage i tid, men er ikke tilstedeværelsen af en talstærk gruppe af søfarende bønder en nødvendig forudsætning såvel for vikingetogene som for venderkrigenes søleding? Fiskeriet betragtedes i middelalderen ikke som et særligt erhverv eller som et særligt arbejdsområde. Det var et led i søfarten, „skibmandsskabet“, og ingenlunde et uvæsentligt led. Det fremgår bl. a. af „Ribe skibsmandsret“s ord om, at „hvo som nærer og bjerger sig med skibmandsskab, enten med fiskeri eller anderlunde, han bør at søge Skt. Søren's lav“⁵⁷.

I nyere tid finder vi kun erhvervsformer baseret på både

jorden og søen som relikter på enkelte af de mindre øer; en analyse af forholdene sådanne steder kan give en vis forestilling om den årscyklus og arbejdsdeling, som rådede i middelalderssamfundet. På de større øer har bønderne helt helliget sig landbruget, og handelen er koncentreret i byerne. Men hvorledes går det med fiskeriet i dette område, hvor det i middelalderen nærmest var en livsbetingelse? Da den store sildefisketid var forbi, synes fiskeriet næsten helt at være opgivet. På Lolland-Falster trivedes kun det mest nødtørftige husbehovsfiskeri, hvilket giver pastor Rhode anledning til i 1776 at komme med hjertesuk som: „vi, som har vandet rundt omkring os, vide næppe at nævne det navn: en fisker“ og „det folk, som Lolland nu har, synes endog at have medfødt frygt for at leve på søen“⁵⁸. Andre steder, f. eks. i Nordsjælland, foregår der en social og erhvervs-mæssig differentiering, således at man kan begynde at tale om en bondebefolkning og en fiskerbefolkning. Den sidste er i 1500-årene fast bosat i en række fiskelejer langs kysten fra København til Halsnæs, i hovedsagen de samme som endnu findes. Beboerne synes helt at ernære sig af fiskeri og måske en smule lokal fragtfart, og de betaler hele deres landgilde i fisk⁵⁹.

Spørgsmålet om fremvæksten af en egentlig erhvervsfiskerigruppe blev rejst i 1905 af Johannes Steenstrup⁶⁰, og diskussionen om dette problem er siden blevet fortsat, ikke i Danmark men i Sverige, hvor navnlig de forskere, der har studeret det svenske vestkystfiskeri⁶¹, har taget stilling for eller imod Steenstrups hovedtese: at der i middelalderen ikke findes nogen egentlig fiskerbefolkning i Danmark, men at en sådan vokser frem i løbet af 1500-årene. For Nordsjællands vedkommende synes Steenstrups tese at have gyldighed. I middelalderen drev de nordsjællandske bønder sildefiskeri, endog sådanne, som var bosat ret langt fra kysten. Roskildebispens jordebog nævner således sildetiende fra sogne som Vinderød, Ramløse, Valby og Mårum. En gennemgang af kildematerialet synes at godtgøre, at fiskelejerne med helårsbeboelse først vokser frem omkring 1500. Forhåbentlig kan de arkæologiske undersøgelser, som er indledt med en udgravning i det nu nedlagte Ræveleje⁶², kaste yderligere lys over spørgsmålet. Årsagerne til, at vi netop her får en

egentlig fiskerbefolkning kan endnu ikke udredes. Af væsentlig betydning har det dog sikkert været, at København og Helsingør såvel som egnens slotte og herregårde året rundt var købedygtige aftagere af fersk fisk, hvilket gjorde det muligt for en befolkningsgruppe at basere sin eksistens på et varieret helårsfiskeri.

HENVISNINGER

- 1) *Falsterbo og Skanør*: Dietrich Schäfer har benyttet 4 tyske håndskrifter i sin udgave af motbogen i „Das Buch des Lübeckischen Vogts auf Schonen“ (Hansische Geschichtsquellen IV 1887); et femte er fremdraget af Walter Stein i „Zwei Moten König Christians I. von Dänemark“ (Hansische Geschichtsblätter IX 1897). „Valdemars Skanørlov“ og Kong Eriks „Skanør lov og Falsterbo“ er trykt i Schlyter: Corpus juris Sueco-Gotorum antiqui IX. – *Dragør*: Den ældste er af K. Kunze gengivet i uddrag i Hansisches Urkundenbuch V. Den yngste (fra ca. 1470) er publiceret af Schäfer i Hansische Geschichtsblätter 1888. – *Malmø*: Trykt i Schlyter: Corpus juris – IX. – *Landskrona*: se ovenfor anførte afh. af Walter Stein.
- 2) citeret efter Tidsskrift for Fiskeri 1868, p. 214.
- 3) Købstadslovens § 48, Kolderup-Rosenvinge: Danske Love IV.
- 4) Schäfer: Das Buch des Lübeckischen Vogts auf Schonen, p. 25.
- 5) Register på de Slotte, Len og Købstæder, som ligger til vor nådige Herres Fadebur, over al Riget. Nye Danske Magazin VI, p. 313.
- 6) Schäfer: Das Buch –, p. LV, note 3.
- 7) smsts., p. 74–75.
- 8) Dragør-motbogen fra 1470, §§ 29 og 41.
- 9) Kong Eriks „Skanør lov og Falsterbo“, § 44.
- 10) Toldregnskab for Skanør og Falsterbo 1494. Rigsarkivet. (Trykt i uddrag i Schäfer: Das Buch . . .).
- 11) Schäfer: Das Buch . . . , p. CVIII.
- 12) Hübertz: Aktstykker vedk. Staden og Stiftet Aarhus I., p. 89.
- 13) Repertori 2. rk. V, p. 310–11.
- 14) Kancelliets Brevbøger 1561–65, p. 45.
- 15) Kirkehist. Saml. 4. rk. II, p. 228.
- 16) Frederik I.s danske Registranter, p. 96.
- 17) Kancelliets Brevbøger 1556–60, p. 438.
- 18) Schäfer: Das Buch . . . , p. CXVI.
- 19) Kancelliets Brevbøger 1561–65, p. 166 og 172.
- 20) F. Bojsen: Stege Bys Bog (1904), p. 56.
- 21) smsts., p. 70.
- 22) smsts., p. 104–05.
- 23) smsts., p. 61.

- 24) Ekstrakt af Nykøbing lensregnskab 1546-47. Rigsarkivet.
- 25) Kancelliets Brevbøger 1576-79, p. 69.
- 26) Tidsskrift for Fiskeri 1868, p. 194-95.
- 27) Franz Trebbows forsvarsskrivelse 30. aug. 1537, Schäfer: Das Buch . . ., p. 126.
- 28) Kancelliets Brevbøger 1551-55, p. 69.
- 29) Tidsskrift for Fiskeri 1868, p. 190-91.
- 30) Stege lensregnskab 1543-44. Rigsarkivet.
- 31) Johannes Steenstrup: Danmarks Tab til Havet (Hist. Tidsskr. 8. rk. I, p. 164 ff.)
- 32) Danske Kancelliregistranter 1535-50, p. 202.
- 33) Kancelliets Brevbøger 1561-65, p. 615, m. fl. steder.
- 34) Repertoriets 2. rk. V, p. 202.
- 35) „Register paa Amaghe landh“, trykt som bilag til Chr. Nicolaisen: Amagers Historie I (1907), p. 141 ff.
- 36) Motbog for Marstrand og andre fiskelejer under Viken 1575 (Norske Rigsregistrarer II, p. 168-74). Jfr. motbøger fra 1583 og 1585 (smsts. p. 535 ff. og p. 626 ff.).
- 37) Roskildekirkens jordebøger og regnskaber (Danske middelalderlige Regnskaber 3. rk. I).
- 38) Repertoriets 1. rk. III, p. 127-28.
- 39) Danske Kancelliregistranter 1535-50, p. 133.
- 40) Kancelliets Brevbøger 1556-60, p. 7.
- 41) Kancelliets Brevbøger 1551-55, p. 331-32.
- 42) Kancelliets Brevbøger 1576-79, p. 69.
- 43) John Granlund: Inlands- och Östersjöfiske (Nordisk Kultur XI-XII A), p. 82.
- 44) Trykt i H. F. Rørdam: Bidrag til Falsters kirkelige Topografi i Slutningen af Middelalderen (Danske Magasin 5. rk. VI, p. 273 ff.). Aktstykket er udateret.
- 45) Danske middelalderlige Regnskaber 1. rk. I, p. 246-47.
- 46) Liber reddituum monasterii Sancti Benedicti de Nestweth per fratrem Jacobum abbatem loci exactorum annis 1467-1481. — Jeg skylder professor, dr. phil. Aksel E. Christensen tak for tilladelse til at benytte en afskrift af disse regnskaber.
- 47) Kancelliets Brevbøger 1561-65, p. 87-88.
- 48) Danske Kancelliregistranter 1535-50, p. 181.
- 49) Kancelliets Brevbøger 1593-96, p. 502.
- 50) Kgl. brev af 30. novb. 1547, Danske Kancelliregistranter 1535-50, p. 365-66.
- 51) J. Paludan: Beskrivelse over Møen II (1824), p. 286.
- 52) Danske Kancelliregistranter 1535-50, p. 449.
- 53) Årsberetninger fra Geheimearkivet V, p. 64.
- 54) Købstadslovens § 49, Kolderup-Rosenvinge: Danske Love IV.

- 55) Landlovens § 126, smsts.
- 56) Georg Winther: Bidrag til Kundskab om Fiskeriet i Storebælt (Nordisk Tidsskrift for Fiskeri 1875), p. 303-04.
- 57) Ribe skibmandsret 1478, Nye Danske Magazin II, p. 260-61.
- 58) P. Rhode: Samlinger til Lålands og Falsters Historie (1776).
- 59) Frederiksborgs og Kronborgs lensregnskaber 1582-83. Rigsarkivet.
- 60) Johannes Steenstrup: Nogle Træk af Fiskerbefolkningens Historie (Hist. Tidsskr. 7. rk. VI, p. 1 ff.).
- 61) Olof Hasslöf: Svenska Väst kustfiskarna (1949) og J. Pettersson: Den svenska Skagerakkustens fiskebebyggelse (1953).
- 62) O. Hildinge: Udgravning af en hustomt i det gamle Ræveleje (Fra det gamle Gilleleje 1957, p. 94-98).